

Kurban Bayramı İbadeti: İstanbul'da Bir Saha Çalışması Örneği

Gökçen ÇATLI ÖZEN*

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi / Received: Ocak / January 2020

Kabul Tarihi / Accepted: Şubat / February 2020

(Bu makale, itenticate yazılımınca taranmıştır.)

Öz: Bu çalışma, Türk ve İslam kültüründe önemli bir yere sahip olan kurban ibadeti üzerinedir. İslamiyet'ten önce eski Türklerde kurban sungusu, kutsal olanla bir bağ kurmak ve kötülüklerden korunmak için bir yol gösterici olarak uygulanabilmekteydi. Günümüzde de kurbanın benzer düşüncelerle kesildiği gibi şerden de koruyacağına dair bir inancın olduğu bilinir. Genel itibariyle bu ibadetin kutsallık, din, doğum, ölüm, savaş, barış, şerden korunma, adak, hastalık, sağlık, iş vb. çeşitli sebeplerle tercih edildiği anlaşılmaktadır. Türklerdeki kurban algısını ve uygulamasını anlayabilmek adına yürütülen çalışmada, öncelikle kısa bir literatür araştırması yapılmış, ardından belirlenen hipotezler bağlamında anket soruları oluşturulmuş ve sahaya çıkmıştır. Veri toplama aşamasında İstanbul Aydın Üniversitesi yüksek lisans öğrencileriyle ortaklaşa çalışılmıştır. Anket, İstanbul'da ikamet eden 305 kişilik Türk vatandaşından oluşan kadın ve erkeklerle yapılmıştır. Anket kapsamındaki kapalı uçlu sayısal veriler IBM SPSS Statistics 19.0 sürümüyle açık uçlu veriler yorumlanarak elde edilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre orta yaş ve üzerindeki bireyler oranla 18-27 yaş aralığındaki gençlerin, Kurban Bayramı uygulamasına yönelik bir yabancılaşma yaşadıkları; kurban kesme işlevinin sosyal kurumlar aracılığıyla kurumsallaşmasıyla kutsal kavramının kişilerin yaşamışlıklarına engel teşkil ettiği ve bunun sonucu olarak kurban ibadetinin anlam kaybına uğradığı; Kurban Bayramının resmi tatil olmasından dolayı, özellikle de orta ve üst

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.
İstanbul / TÜRKİYE. gokcenozen@aydin.edu.tr <http://orcid.0000-0002-0375-3986>

gelir grubundaki çalışanlarda uygulama değişimine uğradığı; geniş aile yapılanmasının azalmasıyla, ekonomik durumu düşük seviyede olan bireylerin kurban kesme ibadetine ekonomik sebeplerden katılamadıkları anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kültür; Kurban İbadeti, Kurban Bayramı, Türklerde Gelenek.*

Worship of the Festival of the Sacrifice: A Field Research in Istanbul

Abstract: This study is about the sacrifice tradition which has an important place in Turkish and Islamic culture. In ancient Turks, sacrifice is seen as a way to establish a connection with the sacred and to be protected from evil. Today, as well as similar thoughts there is a belief that the sacrifice will protect from evil. In general, this issue is preferred for various reasons such as religion, sacred, birth, death, war, peace, avoid evil, vow, disease, health, work and so on is preferred for various reasons. In this study, in order to understand the perception and practice of the sacrifice in the Turks, firstly a literature search was carried out, then questionnaire questions were formed and the field was established in the context of the hypotheses determined. Data collection was carried out with graduate students of Istanbul Aydın University. The survey was conducted of 305 people with women and men who are Turkish citizens residing in Istanbul. Closed-ended numerical data were obtained by IBM SPSS Statistics 19.0 version and open-ended data by content analysis. According to the findings of the study: 18-27 years of age who are compared to the middle age and older, experience an alienation to the Festival of the Sacrifice; with the social intuition of the sacrifice, the concept of the sacred is seen as an obstacle to the lives of individuals and the sacrifice has lost its meaning; as it is a public holiday, the Festival of the Sacrifice has undergone a change of practice, particularly among middle and upper income workers.

Keywords: *Culture, Sacrifice, Festival of the Sacrifice, Tradition in Turks.*

1. Giriş¹

Türkçe Sözlük'e (TDK) göre günümüzde kurban sözcüğü beş anlama karşılık gelmektedir: Dini bir buyruğu veya bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvan; Müslümanlarda uygulanan Kurban Bayramı; bir ülkü uğruna feda edilen veya kendini feda eden kişi; kaza sonucu ölen kişi; bir kişiye hitap etme, seslenme biçimi (<http://sozluk.gov.tr>, Erişim tarihi: 14.04.2019). Kurban sözcüğü İngilizcede “fedakârlık, feda etmek” ve Arapçada “yaklaşmak, yakınlık” anlamlarında kullanılmaktadır. Çalışmada, “feda” kelimesiyle ele alınan kurban sözcüğü, Kurban Bayramı üzerinden açıklanmaktadır. Bayram kelimesi ise Kâşgarlı Mahmud'a göre birlikteliğin sağlandığı sevinç ve eğlence gününe karşılık gelmektedir (2014). Beyrem / Bayram kelimesinin telaffuzu Oğuzlara ait olmakla beraber, Uygur, Kırgız, Kırım ve Kazak Türklerinde “toy” kelimesine karşılık gelmektedir (Çay, 2012: 20). Kurban Bayramı dini bir ibadet niteliği taşımakla birlikte, kurban kesilen bir gündür. Hem dini, hem de milli bir karşılığı bulunmaktadır.

“Feda etmekle kutsal bir amaca yaklaşmak” türevinde kullanılan kurban kelimesinin teolojideki karşılığını, Habil ile Kabil ve İshak ile İsmail örneklerinde görmek mümkündür. Kurban teorileri, teolojik ve bilimsel olmak üzere ikiye ayrılır. İlki kutsal metinlere dayanırken, diğeri bilim insanlarının bağlı oldukları bilim dalının yöntemlerine göre şekillenmektedir. Dini teoriler çok daha köklü bir geçmişe sahip olmakla beraber, bilimsel teoriler XX. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalarda kurban, sembolik öge özelliği taşımaktadır. Frazer'e göre insanlar, kurban etmek için hayvan bulmakta zorlandıklarında, ekmek veya balmumundan yapılmış bir heykeli kurban olarak sunmuşlardır (Frazer, 1991: 83). Hatta Fenikelilerin en çok sevdikleri çocuklarından birini salgın hastalık, kuraklık veya savaşta mağlup olma gibi büyük felaket günlerinde Tanrı Baal'e kurban ettikleri belirtilir (Frazer, 1991: 229). Genel olarak analitik, arketip, büyü, hediye, kutsalla ilişki kurma, komünyon, mimetik, psikanalitik vb. teoriler, bilimsel olanlardan bazılarıdır (Çetin, 2009: 189-190).

¹ Anketler ve SPSS veri girişleri 2018-2019 eğitim öğretim dönemindeki yüksek lisans öğrencileri Filiz Sağlamöz, Hüseyin Kaya, Kevser Gümüş, Müfide Boğazlıyanlıoğlu, Yusuf Polat ve Zeynep Uysal'ın katkılarıyla yapılmıştır.

Bilimsel teoriler arasında, Henri Hubert ve Marcel Mauss tarafından geliştirilen “kutsalla ilişki kurma teorisi” ile Mircae Eliade'nin “arketip teorisi” makalenin çalışma konusunu açıklamakta daha uygun bulunularak ele alınmışlardır.

İnsanlık tarihi kadar eski ve insan düşüncesinin bir ürünü olarak karşımıza çıkan ilk kurban ritüelleriyle görünürlük kazanan kan akıtma unsurunun, semavi dinlerden önce, doğaüstü bir unsur dolayısıyla uygulandığı görülmektedir (Erginer, 1997: 11). Kültürden kültüre farklılık arz etmekle beraber, bu mitolojik öğelerde insanın, bir güce canlı veya cansız kurban verdiği görülmektedir.

Hubert ve Mauss'un kutsalla ilişki kurma teorisi her ne kadar kurbanın kökenine dair bir açıklama getirmese de, topluluk veya toplum düzeyindeki insan yapılanmalarının ibadet etme tercihlerinin nedenselliği üzerine çeşitli yaklaşımlar önerir. Teoride, kurbanın toteme dayandığı reddedilmekle birlikte esas işlevinin toplumsal dayanışmayı sağlamak, paylaşmayı tesis etmek, şükür kavramını işlevsel hale getirmek ve bireylerde arınmaya / temizlenmeye aracılık etmek gibi fonksiyonları ele alınmaktadır (Hubert ve Mauss, 1964: 95-103). Kurbanın, başlangıçta kutsal olmadığı ve bireyler tarafından adanması sonucu, birey eliyle kutsala hizmet ettiği ve bu suretle dini bir eyleme dönüştüğü belirtilmektedir (Hubert ve Mauss, 1964: 11, 97). Kurbanın kökenine dair arketip teorii ileri süren Eliade'ye göre ise bir nesne veya eylemin gerçek olması için bir arketipin taklit edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Tanrı tarafından gösterilen ilk kurban örnek teşkil ettiği ve insanlar bunu devam ettirdiği için kurbanın kutsal bir işlevsellik kazandığını belirtmektedir (Eliade, 1994: 47-48). Ona göre tüm kurbanlar, ilk kurbanın tekrarıdır. Bu tekrar, bir geçiş ritüeli gibi insanların maddi ve manevi yapılanmalarında işlevsellik kazanmaktadır. Arketip teorii, kurbanla bütünleşen bayram ve benzeri kutlamaların da ilk kurbanın tekrarı niteliğinde onu yeniden işlevsel hale getirerek, öğretici bir unsura tekabül ettiğini belirtir (Eliade, 1991: 80, 66). İlk kurbanın, yansıma yoluyla diğer kurbanlar üzerinden öğrenmeyi sağlamasını, eski kuşakların yeni kuşaklara kültürel aktarım yapmasıyla görmek mümkündür. Günümüzde kurban ritinin, mal mülk ediniminde, sınıf atlamada, doğum-ölüm ritlerinde, dini günlerdeki ibadetlerde vb. örneklerde tekrar edildiğinde görülür.

2. Kadim Türk Kültüründe Kurban İbadeti

Kurban konusu, insan ve hayvanların kurban edildiği kanlı kurban (canlı) ve hediyelik eşya gibi unsurların sunulduğu kansız kurban (cansız) olarak ikiye ayrılmaktadır. Türklerde kansız kurban konusunu Yakutlarda görmekteyiz (Bekki, 1996: 17-18). Göktürklerde olduğu gibi Yakutlarda da, bir tek yaratıcı olmamasına rağmen, Yaratıcı Gök (Ayığ Tanğara) diğerlerinden ayrı tutulurdu. İnanişâ göre Yaratıcı Gök, kâinatı yaratan ve bu döngüye yön verendi. Öyle ki bu güç, insan doğurganlığını ve toprağın verimliliğini sağlıyordu. Yaratıcı Gök'ü diğer yaratıcı ruhlardan ayıran bir başka unsur, onun diğerleri gibi günlük insan istekleriyle uğraşmamasıydı. O ancak erdem gösteren kahramanların isteklerine cevap verirdi. Bu sebeple Yakutların ona canlı hayvan kurban ederek bir bağ kurmak istedikleri anlaşılmaktadır. Yakutların, güneşin doğduğu doğu bölgelerinde at sürülerini başıboş bırakarak onları, Yaratıcı Gök'e hediye kurbanı olarak verdikleri görülür. Kurban hayvanı olarak doğaya bırakılanların ne sütü içilir, ne üzerine yük yüklenir, ne de eti yenirdi (Ögel, 2010: 431). Bu hayvanların tüm hakkının Yaratıcı Gök'e teslim edilmesi, Yakutların onun karşısındaki temsili durumlarının da bir yansımasını göstermekteydi. Yakutlarda ata, yaratıcı ruhlara kurban olarak verilmesiyle kutsal bir değer atfedilmesini Ögel, Yakutların ondan türediklerine inanmalarıyla açıklamaktadır (Ögel, 2010: 33). Ögel, Türk mitolojisinde sarı renkli atın, ineğin ve devenin de kesilmediğini belirtmektedir. Örneğin sarı renkli atın kesilmemesinde, renginin altını çağrıştırmamasından kutsal kabul edilmesi ve dolayısıyla soylu tabakayı referans etmesi vurgulanır (Ögel, 2010: 522). Kültürlerin keşibildikleri ve kesmedikleri hayvanlar değişmekle birlikte, hayvanların mitolojik değerleri ve coğrafyaya göre tüketim alışkanlıkları, farklılıkların yaşanmasına sebep olabilmektedir.

Bilinen yazılı tarihe göre, İslamiyet'i kabulden önce de Türkler, günümüzde kutlanan dini ve milli bayramlara benzer kutlamaları Hunlardan beri kendilerine özgü bir şekilde yapmaktaydı. İlkbaharın beşinci ayında Lung-çing olarak adlandırılan bir bayram dolayısıyla, toplulukça bir araya gelen Hunlar, gök ve yer adına Gök Tanrı için kurban kesiyor, inançlarla ilgili adetleri yerine getiriyor ve at

yarışları yaparak, topluca eğleniyorlardı (Eberhard, 1996: 76-77). Çağ ile birlikte uygulamalar yer yer farklılık gösterse de, dini ve milli bayram kutlamalarının, toplumsal yapıda benzer özellikler barındırdıkları görülmektedir. Göktürklerin de, tıpkı Hunlarda olduğu gibi beşinci ayın ikinci yarısında, soyun ürediğine inanılan Ecdat / Ata Mağarası'nda, ecdadı yâd etmek üzere, Gök Tanrı adına kurban kestikleri bilinir. Bayram vesilesiyle, kısırak kımızı içip, şarkı söyledikleri ve özellikle kızların ayak topu oyunu oynadıkları kaydedilmektedir (Eberhard, 1996: 86-87). Kadın şamanlara sahip Uygurlar ise, 429'da göçebeliği terk edip yerleşik hayata geçince, akrabalarıyla daha çok bir arada olma fırsatı yakalamışlardı. Yılın belli bir dönemi, bir araya gelerek Gök Tanrı'ya hediye olarak at kurban ettikleri ve tören akabinde, şarkılar eşliğinde eğlendikleri bilinmektedir (Eberhard, 1996: 73). Türklerin, sığır ve kuzu gibi hayvanları da kurban için kullandıkları bilinmektedir. Manas Destanı'nda ise atın Türkler için büyük önem arz ederek savaşı, barışı, aşı, hürriyeti sembolize ettiği ve bu denli önemli bir canlının, Türklerin tanrısı Gök Tanrı'ya kurban edilmesinin altında kıymetli olmasının yattığı bilinmektedir. Kadim Türklerin (Hunların, Göktürklerin, Uygurların) bayram geleneğindeki ortak unsurlarına bakıldığında, Gök Tanrı adına kurban vermek üzere toplulukla bir araya geldiği ve birlikteliği pekiştirmek üzere kadınlı-erkekli eğlencelerle yarışmalar düzenledikleri görülmektedir. Bayramın bir gayesinin de, düşmanlara karşı kazanılan zaferler adına ecdadı anmak ve bu suretle birlikteliği kuvvetlendirerek, hürriyeti pekiştirmek olduğu düşünülebilir.

VIII. yüzyıldan itibaren Türkler, İslam medeniyetinin bir unsuru olarak Müslümanlığı seçtikten sonra da, dini ve milli bayramlarını şenliklerle kutlamaya devam etmişlerdir. Kurban Bayramı, insanların Allah rızası için kurban kestikleri bayramdır. Etkisi ve önemi sebebiyle, Ramazan Bayramı'na nispetle daha büyük olduğundan, "Büyük Bayram" olarak da bilinmektedir. Kurban Bayramı'nda erkekler, topluca bayram namazı kılmakta, kurban kesme ibadetine katılmakta, kesilen kurban etleri fakirlere dağıtılarak, onların da sevinmeleri sağlanmaktadır (Baykara, 2000: 880). Devamında akraba, eş-dost ziyaretleri yapılarak, birliğin tesis etmesi sağlanmaktadır.

Ziya Gökalp'in hars olarak tanımladığı bir toplumun manevi kültürü, onu bir diğer toplumdaki farklılaştıran ve aynı toplum içerisindeki grupları ve bireyleri birbirine yakınlaştıran ortak unsurların bir bütünüdür. Kurban ibadeti ve Kurban Bayramı böylesi bir tanımlamaya uygun olarak, bütünleştirici toplumsal ve kültürel bir olgudur. Bayramlar, dini ve kültürel olmakla beraber, sosyal dayanışmayla yardımlaşmayı sağlayan ve toplumun geneli tarafından kabul gören önemli günlerdir. Bayramlar, toplumsal yaşamın ana unsurlarının ortaya konulması hususunda, verimli bir inceleme alanı olması sebebiyle toplumsal çalışmalarda önemli bir yere sahiptir (Kamacı, 2016: 80). Dolayısıyla Türk ve İslam kültüründeki bayramlar, kurban ibadeti, kutsal kavramı ve toplumsal birlik-dayanışma-yardımlaşma unsurlarıyla birlikte idame edilmektedir.

İslam dininde iki dini bayram vardır: Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı. Kurban Bayramı, hac görevinin yerine getirildiği Hicri yılın sonlarına doğru, Zilhicce ayının 10., 11., 12. ve 13. günlerine denk gelerek, geçimini karşılayacak kadar parası olanların, Allah rızasını kazanmak için kurban kestikleri ve bunu yakınlarına, yoksullara pay ettikleri dini, milli ve geleneksel bir dönem olması bakımından önem taşır (Arslan ve vd., 2018: 20). Kurban, Ayet-i Kerime ve Hadis-i Şeriflerde kesilmesi emredilmiş olması bakımından (<http://kurban.diyaret.gov.tr/>, Erişim tarihi: 26.06.2019) Türk kültüründe de önemli bir yere sahiptir. Kurban kesmenin buyruğu Kur'ân-ı Kerim'de Hac Suresi'nin 28-33-34-36'ncı ayetlerinde, Sâffât Suresi'nin 102-111. ayetlerinde, Kevser Suresi'nin 2. ayetinde, Fetih Suresi'nin 25. ayetinde ve Mâide Suresi'nin 27-95-97. ayetlerinde geçmektedir (Karaman ve vd., 2011: 335, 449, 602, 513, 11; 123).

Toplumlar, ortak hususların işlevsel halde uygulanmasıyla, birliktelik şuurunun oluşmasına aracılık ederler. Küreselleşme ve kentleşmeyle birlikte, geleneksel tutumların değişebileceği ve küresel yeni davranış ile düşünüş biçimlerinin uygulanmaya başlayabileceği görülmektedir (Giddens, 1998: 62). Bayram ve onun etrafında şekillenen uygulamaların, özellikle aile bağlarını ve yakın çevreyle ilgili iletişimi güçlendirdiği bilinir. Bu ortak şuurun, kırsal alanda ve / veya geleneksel yapılanmalarda uygulanması daha

olanaklı iken, kentleşmeyle birlikte daha büyük ve kalabalık yerleşim yerlerinde değişmeye başladığı görülür. Bunun sebepleri; kent hayatı, kadınların çalışma hayatına katılımıyla komşuluk ilişkilerinin işlevsel olmaması, çalışanlar açısından tatil anlayışı, değişen din algısı ve tüketim alışkanlıkları olarak sıralanabilir (Arslan ve vd., 2018: 21-27). Genel kaideyi bozmasa da son zamanlarda sayıca artış gösteren veganların, et tüketimine karşı olmaları, Kurban Bayramı ibadetine tezat bir duruş almalarını gerektirmiştir. Veganlar ve / veya vejeteryenler, her türlü canlı yaşamına saygı duyduklarını belirterek, hayvanların giyim ve ilaç sektörü dâhil, beslenme sebebiyle veya dini sebeple kesilmelerini, yaşam hakkı sömürüsü olarak gördüklerinden, tüketimine karşı bir duruş sergilemektedir (<https://www.vegansociety.com/> Erişim tarihi: 05.07.2019). Türkiye'de veganlıkta bir artış olduğu göz önüne alındığında, kurban ibadetine karşı menfi tutumun gün geçtikçe kuvvetleneceği öngörülebilir (<https://tvd.org.tr/cevre-2/> Erişim tarihi: 20.07.2019).

Ayrıca eski geleneksel yapının öznesi olan kurban ve kurban ibadetini uygulayan bireylerin, kentleşmeyle birlikte, kent kültürüne göre biçimlendikleri varsayılabılır. Kent kültürü, daha hızlı bir iletişime sahip olmakla beraber derinlemesine ilişkiler kurmaksızın, kırsal alana nazaran daha resmi bir yapılanmaya sahiptir. Kent, bire bir ilişkilerden daha ziyade, kamu ve özel kurumların denetiminde ilerleyen bir yapılanmadır. Giddens'in belirttiği gibi, kentleşmeye bağlı olarak modernleşmeyle birlikte önemini yitiren birey odaklı geleneksel yapılanmaların yerini kurumlar almaktadır (Giddens, 1998: 14). Bu yapılanmalarda, birey odaklı ilerlemesi gereken geleneklerin uygulama bulma durumları daha zorludur. Dolayısıyla kentleşen birey için bayramlar, geleneksel ve dini bir kıstas olmak dışında, dinlenmek ve / veya tatil maksatlı bir anlam da taşıyabilmektedir. Bu bağlamda çalışma, kurban ibadeti inancı ve uygulamasına katılanlar kadar, katılmayanların düşüncelerine de eğilmektedir.

3. Çalışmada Kullanılan Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri

Makalede, dini ve bilimsel teoriler üzerinde durmaktan ziyade Kurban Bayramı ibadetinin insanlar üzerindeki etkisi ve yapılanmasına bakılmıştır. Bu vesileyle bir hayvanın kurban edilmesi ibadeti üzerine odaklı olan bu çalışma bağlamında, İstanbul'da 305 kişi ile antropolojik ve sosyolojik temel bakış açılı bir saha çalışması

yürütülmüştür. Saha çalışması, bir anket aracılığıyla yöneltilen kapalı ve açık uçlu soruların yorumlanmasına dayalıdır.

Araştırmada literatür çalışması ardından, tümevarım yaklaşımıyla hipotezler belirlenmiştir. Araştırma evreni İstanbul seçilerek, araştırma tam sahası Avcılar, Bağcılar, Bakırköy ve Küçükçekmece’de ikamet eden 18 yaş ve üstü 305 Türk vatandaşı kadın ile erkeklerle daraltılmıştır. 28 sorudan oluşan anket çalışması ağırlıklı olarak kapalı uçlu sorulardan oluşsa da, birkaç soru bilgi sondajıyla ele alınabileceğinden, yoruma açık bırakılmıştır. Kapalı uçlu sorular SPSS 19.0’da analiz edilmiştir.

Araştırmadaki saha öncesi hazırlık ve saha çalışmasının veri girişlerinin koordinasyonu, literatür çalışması, bulguların oluşturulması, yorumlanması ve makalenin yazımı Gökçen Çatlı Özen tarafınca, anketlerin sahada yapılması ve SPSS girişlerinin bir bölümü, İstanbul Aydın Üniversitesi’nde lisansüstü eğitim alan altı öğrenci² tarafından yapılmıştır. Çalışmanın literatür taraması hem Aralık-Ocak 2018 hem de Mart-Nisan 2019 tarihleri arasında yapılmıştır. Anketlerin uygulaması Nisan ve Mayıs 2019 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Anketler için anahtar kişilerden destek alınmış ve kartopu yöntemiyle çalışmanın yüz yüze görüşmeleri sağlanmıştır.

Çalışma kapsamında dört hipotez üzerinde durulmuştur:

- **H1** Ailesinde kurban ibadetini gören bireyin, bunu devam ettirme olasılığı, görmeyenden daha fazladır;
- **H2** Ekonomik gelir durumu iyi olanların, ekonomik gelir durumu düşük olanlara göre kurban kesme oranları daha yüksektir;
- **H3** Kurban ibadetinin uygulanması, gençlerde daha az iken, orta yaş ve üzerindekilerde daha fazladır;
- **H4** Kurban Bayramı’nın, özellikle de kentli çalışanlardaki karşılığının sadece dini (kurban kesimi) ve geleneksel (aile ziyareti) önem taşımadığı aynı zamanda sosyal hayata da (ev ve ev dışı etkinlik, tatil vb.) karşılık geldiği düşünülür.

Hipotezler bağlamında oluşturulan anket sorularının analizi, bulgular kısmında ele alınmış ve sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

² Filiz Sağlamöz, Hüseyin Kaya, Kevser Gümüş, Müfide Boğazhyanlıoğlu, Yusuf Polat, Zeynep Uysal.

4. Bulgular

4.1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

İstanbul iliyle sınırlı tutulan araştırma kapsamında, toplamda 305 kadın ve erkekle görüşülmüştür. Görüşülenlerin %55,7'si kadın, %44,3'ü erkektir ve yaş dağılımına göre yoğunlaşma 18-27 yaş aralığında olmakla birlikte, geneli itibariyle en fazla değer 18-47 yaş aralığındadır (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Cinsiyete ve Yaşa Göre Dağılım.

Yaş aralığı	18-27	28-37	38-47	48-57	58-67	68 ve üstü	Toplam
Kadın	57	32	39	28	9	5	170
Erkek	48	20	30	21	12	4	135
Toplam	105	52	69	49	21	9	305

İstanbul, en çok iç göç alan büyükşehirimizdir. 305 kişiden 143'ünün yani %46,9'unun, özellikle de 1981-2000 yılları arasında, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden İstanbul'a göç ettikleri görülmektedir. Öte yandan 146 kişi (%47,9) İstanbul doğumludur. İstanbul'da ikamet edip araştırmaya katılmış olanların %71,3'ü kent, %11,5'i kasaba ve %17'si köy kökenlidir.

Katılımcıların medeni hali, evli olanlarda yoğunlaşmaktadır: %57'si evli, %37,4'ü bekâr ve %14'ü boşanmıştır. Medeni durumlarının muhteviyatını cevapsız bırakmayı tercih edenler ise %3'tür. Bununla birlikte ailelerin %11,5'inin bir, %23,6'sının iki, %11,8'inin üç, %7,5'inin dört, %2,3'ünün beş ve üstünde çocukları bulunmaktadır. Buna göre çalışmaya katılanların ağırlıklı olarak iki çocuğu olmakla birlikte, evli çiftlerden %6'sının çocuk sahibi olmadığı görülür.

Katılımcıların %12,9'u ilkokul, %11,6'sı ortaokul, %38,7'si lise, %34,1'i üniversite ve %2,6'sı yüksek lisans ve üstü eğitim derecesine sahiptir. Çalışmada kadınların sayısı, erkeklere kıyasla daha fazla olsa da, eğitim alma oranlarının yüksekliği dikkat çekicidir. Cinsiyete göre eğitim durumu kıyaslaması yapıldığında, 170 kadından 62'sinin üniversitede yüksek eğitim almış olmasının,

kentleşmenin sunduğu olanaklardan kaynaklandığı düşünülürken, bu sayı 135 erkekte 49 kişiye tekabül etmektedir. Benzer durum diğer eğitim ve yaş durumları için de geçerlidir (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Cinsiyete Göre Eğitim Durumu

	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite	Yüksek lisans ve üstü	Toplam
Kadın	24	18	66	56	6	170
Erkek	15	20	51	47	2	135
Toplam	39	38	117	103	8	305

İstihdama bakıldığında kadınlarda 70, erkeklerde 95 kişi çalışmaktadır. Buna göre toplamda %54,5 ile 165 kişi çeşitli iş sektörlerinde (ağırlıklı olarak mavi yakalı emekçi işçi olarak) çalışmaktadır. Öte yandan çalışmayan 140 kişi bulunmaktadır. Bu oran, Türkiye'deki Türkiye İstatistik Kurumu verilerini desteklemektedir. Zira Türkiye'de işsizlik oranı, Nisan 2019 itibariyle %14.75'dir (TÜİK, 2019). Kurban ibadetini adetleriyle ve kurban alışverişiyle birlikte kutlamak, maliyeti yüksek bir uygulamadır. O sebeple bu ibadeti yerine getirmek için dini inançların benimsenip uygulanması gibi buna elverişli olabilecek ekonomik bir gelirin de olması önemlidir. Buna göre araştırmaya katılanların (çalışan ve çalışmayan) %55,3'ü gelir durumlarının orta, %35,4'ü iyi, %6,6'sı düşük, %3'ü çok düşük ve %2,3'ü çok iyi olduğunu ifade etmişlerdir.

Bireyin ağırlıklı olarak kendisini nasıl tanımladığı, toplumsal etki ve aidiyetin birey üzerindeki göstergesidir. Bağlı olunan toplumdaki, topluluktan ve aileden aslında çok da bağımsız düşünemez, hareket edemeyiz. Yönlendirme, etki kurma, zorunlu hissetme vb. davranışlar, kültürel yapıya dâhil olmakla peyderpey öğrendiğimiz davranış modelleridir. Araştırmaya katılanlara genel olarak kendilerini nasıl tanımlayıp, sınıflandırdıkları sorulmuştur. Katılımcılara, birden fazla cevap verebilecekleri de belirtilmiştir. Buna göre bireyler kendilerini öncelikle milliyetçi, ardından modern, devamında dindar ve en nihayetinde gelenekselci olarak tanımlamışlardır. Katılımcıların politik ve dini açıdan özelliklerine

girmemek üzere, bu başlıklardan neyi kast ettikleri ayrıca sorulmamış, genel bir üst başlık ile sınırlı kalınmıştır (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Kendinizi Nasıl Tanımlarsınız?

Kendinizi nasıl tanımlarsınız?	Çok / Oldukça	Kısmen / Pek değil	Hiç değil	Toplam
Milliyetçi	%66	%28,7	%5,3	%100
Modern	%61,7	%35,7	%2,6	%100
Dindar	%55	%36,5	%8,6	%100
Gelenekselci	%45,6	%46,9	%7,5	%100

Araştırmaya katılanların kendilerini tanımlama biçimleriyle kurban kesme / kesmeme hususları kıyaslanmıştır:

→ Modern oluş ile kurban kesmeme / kesme hususundaki cevaplar aşağıdaki gibidir:

- Oldukça modern olduğunu ifade eden 186 kişiden 37'si hiç kurban kesmediğini, 149'u en az bir kere kurban kestiğini;
- Kısmen modern olduğunu ifade eden 108 kişiden 15'i hiç kurban kesmediğini, 93'ü en az bir kere kurban kestiğini;
- Modern olmadığını ifade eden 8 kişiden 4'ü hiç kurban kesmediğini, 4'ü en az bir kere zaman kurban kestiğini ifade etmişlerdir.

→ Dindar oluş ile kurban kesmeme / kesme hususundaki cevaplar aşağıdaki gibidir:

- Oldukça dindar olduğunu ifade eden 167 kişiden 14'ü hiç kurban kesmediğini, 153'ü en az bir kere kurban kestiğini;
- Kısmen dindar olduğunu ifade eden 111 kişiden 23 kişi hiç kurban kesmediğini, 88 kişi en az bir kere kurban kestiğini;
- Dindar olmadığını ifade eden 25 kişiden 16'sı hiç kurban kesmediğini, 9'u en az bir kere kurban kestiğini ifade etmişlerdir.

→ Milliyetçi oluş ile kurban kesmeme / kesme hususundaki cevaplar aşağıdaki gibidir:

- Oldukça milliyetçi olduğunu ifade eden 200 kişiden 26'sı hiç kurban kesmediğini, 174'ü en az bir kere kurban kestiğini;
- Kısmen milliyetçi olduğunu ifade eden 86 kişiden 19'u hiç kurban kesmediğini, 67'si en az bir kere kurban kestiğini;

- Milliyetçi olmadığını ifade eden 16 kişiden 82'si hiç kurban kesmediğini, 8'i en az bir kere kurban kestiğini ifade etmişlerdir.
 - Gelenekselci oluş ile kurban kesme / kesme hususundaki cevaplar aşağıdaki gibidir:
 - Oldukça gelenekselci olduğunu ifade eden 138 kişiden 11'i hiç kurban kesmediğini, 127'si en az bir kere kurban kestiğini;
 - Kısmen gelenekselci olduğunu ifade eden 141 kişiden 32'si hiç kurban kesmediğini, 109'u en az bir kere kurban kestiğini;
 - Gelenekselci olmadığını ifade eden 23 kişiden 10'u hiç kurban kesmediğini, 13'ü en az bir kere kurban kestiğini ifade etmişlerdir.

Kurban kesme hususunda her ne kadar dindarlık en bağlayıcı unsur olsa da, milliyetçiliğin ve gelenekselliğin de önemli etkenler olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kurban kesme, sadece dinle ve dindarlıkla ilintili olmayıp, milli değerlere ve yerel kültüre önem verenlerin de, bu ibadeti uygulamakta öncü oldukları görülür. Ayrıca modernleşmenin ve çağdaş yaşam algısının da kurban kesme hususunda bir engel teşkil etmediği, hatta kayda değer işlevselliği olduğu anlaşılmaktadır.

4.2. Araştırmaya Katılanların Kurban Kesme ve Kesme Tercihleri

Çalışma grubuna, kurban kesme ritüelini nicel açıdan ne denli uyguladıkları sorulmuştur. Buna göre 227 kişinin (%74,4) kurban kesmeyi işlevsel hale getirdiği, buna ilaveten 251 kişinin (%82,3) bugüne kadar hayatlarında en az bir kez kurban kesme ibadetini uyguladıkları anlaşılmaktadır. Bu yüksek oran karşısında 53 kişinin (%17,4) ise hayatlarında hiç kurban kesmedikleri görülmektedir. Tablo 4'teki bilgilere ilaveten, her zaman kurban kestiklerini ifade edenlerin, bunu özellikle Kurban Bayramı'nda yaptıkları kaydedilmiştir (Bkz. Tablo 4).

Tablo 4. *Kurban Keser Misiniz?*

Kurban keser misiniz?	Sayı	%
Evet, her zaman.	144	%47,2
Bazen.	83	%27,2
Bir iki kere kestim.	24	%7,9
Hayır, hiçbir zaman.	53	%17,4
Cevap vermedi.	1	%0,3
Toplam	305	%100

Kurban kesenlere ve kesmeyenlere, bu davranış seçimlerinin altında yatan gerekçeler sorulmuştur. Kurban kesenlerden %67,5'i bunun dini bir emir gerekliliği olduğundan; %22'si kaza beladan korunmak için; %23,6'sı Şükür Kurbanı dolayısıyla arzu ettikleri bir durum gerçekleştiğinde şükür mahiyetinde ve %8,9'u Akika Kurbanı dolayısıyla aileye yeni doğan katıldığında kestiklerini ifade etmişlerdir. %5,2'si ise kurban kesmek için ekonomik durumlarının elverişli olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca %5,2'si kurban kesmek yerine bağış yapmayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. %1'lik bir grup da kurban kesmek için İstanbul'un fiziki şartlarını uygun bulmadıklarından kurban kesemediklerini ifade etmişlerdir.

Kurban kesmeyenlere ayrı ayrı açık uçlu sorular yöneltilmiş ve bu davranışlarının altında yatan gerekçeler sorulmuştur. Yüz yüze görüşmelerde verilen yanıtlara göre kurban kesmeyenlerin %4,3'ü bunu gerekli bulmadıklarını ve %3,6'sı kurban kesmenin canlı hayatını ihlal ettiğini belirtmişlerdir. Araştırmada kurban ibadeti için hayvan kesmenin, canlı hayatına karşı işlenmiş bir ihlal olduğunu ve / veya kurban kesmeyi gerekli görmediklerini belirtenlerin toplamı %7,9'dur.

Kurban kesme mekânı ve şartları, kırsal alana göre kentlerde halen tartışmalıdır. Kimi insan kentte, kırsal alan mekân alışkanlığını devam ettirirken, kimi bunu hem daha sıhhi hem de daha kolay bulması bakımından kurumlara devretmiştir. Tablo 5'de görüldüğü üzere %36,7'lik kitle kurbanı kendisi seçerek ve görerek, kesimhanede kestirmeyi tercih ederken, %13,4'lük bir kitle kurban kesmeksizin, bağış yaptıklarını ifade etmişlerdir. %22'si kurbanı,

kent alanında kesmeyi tercih ettiklerini belirtirken, %25,2'si bunun için memleketlerini tercih ettiklerini belirtmişlerdir (Bkz. Tablo 5).

Tablo 5. *Kurbanı Nerede Kesiyorsunuz?*

Kurbanı nerede kesiyorsunuz?	Sayı	%
İstanbul'da kesimhanede.	112	%36,7
İstanbul dışında memlekette.	77	%25,2
İstanbul'da uygun bulduğum bir yerde (sokak, bağ, bahçe vb.) kendim keserim.	67	%22
Kurum aracılığı ile bağış yaparım.	41	%13,4
Toplam	297	%97,3

Kurbanı memleketlerinde kesenlerin bunu tercih etme gerekçeleri şu şekildedir: Akrabalarla ortak bir kurban girilmesi; geleneklerin memlekette daha iyi yerine getirilebilmesi; İstanbul'daki kurban fiyatlarının ve kurban kesim şartlarının pahalı olması. Buna ilaveten, geneli itibarıyla kurban kesenlerin %48,9'u büyükbaş ve %42,3'ü küçükbaş hayvan kestiklerini ifade etmişlerdir. Kurbanı kesme daha çok erkeklere biçilen bir rol iken, dağıtmak üzere pay etme %71,9 ile kadınların, %31,2 ile erkeklerin rolüdür. Pişirmenin ise %91'le kadınların devraldığı bir rol olduğu görülür.

4.3. Araştırmaya Katılanların Kurban ile İlgili Aile Bağlamı

Kurban kesmek ve Kurban Bayramı, geleneksel unsurlardır ve dolayısıyla bireysel tercihten ziyade geçmişten gelen derin toplumsal bağlamlara karşılık gelmektedirler. Bundan mütevellit bu tarz gelenekler, aile-yakınlar-toplum birliği ile idame ettirildiği gibi aradaki bağı da kuvvetlendirmektedir. Bu doğrultuda ankete katılanlara, ailelerinde kurban kesme ibadeti olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların %93,4'ü olduğunu ifade etmekle beraber, %74,7'si kendilerinin de bu ibadeti benimseyip, devam ettirdiklerini belirtmişlerdir.

Yine aynı doğrultuda kişilere kurban kesme merasiminde bulunup bulunmadıkları sorulmuş ve %86,9'u bulduklarını ifade etmişlerdir. Kişinin deneyim ettiği bir unsuru, tekrardan uygulama

veya uygulamama tercihini sınavabildiğimizi görmekteyiz. Kurban kesme merasimine katılanların %4,6'sı bunu hiçbir şekilde devam ettirmezken, %95,4'ü en az bir kere, %87,8'i birden fazla %74,7'si ise her zaman bunu uygulamaya devam ettiklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılanlara, Kurban Bayramı'nın, toplumda yardımlaşmayı sağlayıp sağlamadığı sorulmuştur. Araştırmaya katılanların %87,2'si (266 kişi), Kurban Bayramı ibadetinin ve bu günden deneyim edilen kültürel unsurların, ailevi ve toplumsal bağı kuvvetlendiğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Kurban Bayramı dolayısıyla kurban kesme ibadetinin, aile içerisindeki paylaşımı da işlevsel hale getirdiği belirtilmiştir.

18-27 yaş aralığındaki genç kitleden %35'i, kurban kesme ibadetini uygulamadıklarını belirtmişlerdir (Bkz. Tablo 9). 68 yaş ve üstündekilerin araştırmaya katılım sayıları az olsa da, tümü kurban kesme ibadetini uyguladıklarını, 28 yaş ile 67 yaş aralığındakilerin ise ağırlıklı olarak bunu uyguladıklarını görmekteyiz. Her iki yaş grubundaki bu farklılık, kurban kesme ibadetinin gençlerde -ileriki yıllarda açık uçlu bırakmak üzere- en azından şimdilik değişime uğradığını ve bu işleve daha az katılım gösterdiklerini ortaya koymaktadır (Bkz. Tablo 6).

Tablo 6. Yaşa Göre Kurban Kesme

Yaş aralığı	Hayır	Evet	1-2 kere kestim	Toplam
18-27	36	64	5	105
28-37	7	42	3	52
38-47	7	55	7	69
48-57	1	41	7	49
58-67	3	16	2	21
68 ve üstü	-	9	-	9
Toplam	53	227	24	305

Kurban kesme ibadetinin uygulanmasında, çalışma durumu temel alındığında, çalışanlar gibi çalışmayanların büyük bir bölümünün de kurban kestikleri anlaşılır. Bu da ailede / hanede kesilen kurbandan, çalışan / çalışmayan her yaş ve cinsiyet grubunun yararlandığını göstermektedir (Bkz. Tablo 7).

Tablo 7. Çalışma ve Çalışmama Durumuna Göre Kurban Kesme Tercihi.

Çalışma durumu	Kurban kesmeyen	Kurban kesen	Kurbanı 1-2 kere kesen	Toplam
Çalışan	28	118	19	165
Çalışmayan	25	108	7	140
Toplam	53	225	23	305

Araştırmadaki hipotez 3'e göre, ekonomik durumun kurban kesip kesmemeye ilişkinine bakıldığında, ekonomik durumu çok iyi olanların "hepsinin" kurban kestikleri görülmektedir. Öte yandan ekonomik durumu çok düşük olanların ise "hiç" kurban kesmedikleri gibi, ekonomik durumu düşük olanların %35 oranında kurban kestikleri görülmektedir. Ekonomik durumu iyi ve orta olanların ise %80'inin kurban kestikleri anlaşılmaktadır.

4.4. Araştırmaya Katılanların Kurban Bayramı Algısı

Kurban Bayramı'nın en belirgin göstergesi kurban kesmek olsa da, en az onun kadar işlevsel olan bir diğer unsur, Kurban Bayramı'nın resmi tatil olması sebebiyle, bu özel günde bireylerin günlerini nasıl geçireceklerine dair tercihleridir. Çalışan kesim için Kurban Bayramı dini ve geleneksel bir gün olmasının yanında, tatil için de bir fırsat doğurabilmektedir. Tablo 8'de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların %30,5'i bu özel günü üçlü bir seçenikle "geleneksel, dini ve sosyal" tercihlerle geçirdiklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla beşinci hipotezdeki "Kurban Bayramı, kentli çalışan kesim için üçlü bir anlam taşımaktadır" yaklaşımı doğrulanmıştır: dini anlam (kurban kesimi), geleneksel anlam (aile ziyareti) ve sosyal anlam (tatil). Öte yandan %29,8'i Kurban Bayramı'nı sadece geleneksel değerleriyle kutlamayı ve kurban kesmeyi tercih ettiklerini vurgulamışlardır. %13,1'i ise yoğun çalışma hayatında Kurban Bayramı'nın tatile gitmek için bir fırsat olduğunu ifade ederek, ilgili resmi tatili din dışında tutarak geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Kurban Bayramı'na yüklenen değer, kişilerde tek bir algıya karşılık gelmeyerek, birbirinden farklı algıları da oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 8. *Kurban Bayramı Tatilindeki Önceliğiniz Nedir?*

Kurban bayramı tatilindeki önceliğiniz nedir?	Sayı	%
Kurban Bayramını geleneksel değerleriyle anmak, kurban kesmek, tatile çıkmak	93	%30,5
Kurban Bayramını sadece geleneksel değerleriyle kutlamak ve kurban kesmek	91	%29,8
Ailemle birlikte evde geçirmek	68	%22,3
Sadece tatile gitmek	40	%13,1
Yalnız geçirmek	7	%2,3
Diğer	6	%2
Toplam	305	%100

Birbirinden farklılık gösteren Kurban Bayramı algısının nedenleri Tablo 9'da gösterilmektedir. Buna göre, araştırmaya katılanların %14,1'i (43 kişi) Kurban Bayramı algısının geçmişten bugüne değişmediğini düşünse de, %85,9'u (262 kişi) aksini ifade etmektedir. Bu değişimin sebeplerinin ne olabileceği sorulmuş ve aile yapısının modernleşmesi gibi kentleşmenin doğal bir değişim sürecine sebep teşkil ettiği belirtilmiştir. Daha önce de ifade edildiği üzere, bazı ibadetleri uygulamanın manevi sorumluluğu kadar maddi bir yükümlülüğü yoktur. Araştırmaya katılanların %24,3'ünün genel kanısına göre, değişimin önemli bir ayağında ekonomik unsurlar yatmaktadır (Bkz. Tablo 9).

Tablo 9. *Kurban Bayramı Geleneğinin Değişime Uğradığını Düşünüyor Musunuz?*

Kurban Bayramı geleneğinin değişime uğradığını düşünüyor musunuz?	Sayı	%
Evet, aile yapısının modernleşmesiyle	108	%35,4
Evet, kentleşmeyle birlikte	78	%25,6
Evet, ekonomik sorunlardan	74	%24,3
Evet, mahalle baskısı kalktı	2	%0,7
Hayır, değişmedi	43	%14,1
Toplam	305	%100

5. Sonuç ve Tartışma

Kurban kesme, toplumların müracaat ettikleri kültürel bir yenilenme ve arınma olduğu gibi, dilek ve temennilerin teşekkürü ya da kabulü için yaradan ile kul arasına, kurbanın aracı tayin edilmesidir. Kanlı ve kansız kurban ibadeti, Türk ve İslam kültüründe önemli bir yere sahip olmakla beraber, makalede kanlı kurban ibadetiyle, Kurban Bayramı üzerinde durulmuştur.

Modernleşmeyle birlikte kurban ibadetinin, kök kültürden bağımsız hareket etmediği ama değişip dönüşerek uygulanmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Araştırmanın başında da belirtildiği üzere, çalışma bitiminde görülmüştür ki kurban ve Kurban Bayramı ibadeti, kentli bireylerde kente özgü bir hâl almıştır; özünü kaybetmeden değişime uğramıştır. Aslında orta yaş ve üzerindeki bu inançsal ibadeti uygulamaya devam ederken, gençlerin kurban ibadeti hususunda kısmen bir yabancılaşma yaşadıkları da görülmüştür. Buna en büyük gerekçe kentleşme ve modernleşme olmakla birlikte, diğer alt gerekçelerin belirlenmesi şu şekildedir: modern sosyal kurumların (kurban kesen kurumlar, aracı kurumlar, bağış kurumları vb.) kurulması akabinde, kurban kesimi kurumsallaşmıştır; kutsal kavramının kişilerin yaşanmışlıklarına engel teşkil etmesiyle, kurban algısının anlam kaybına uğradığı görülmüştür. Dolayısıyla hipotez birdeki “kentleşmeyle birlikte kurban ibadeti değişime uğramıştır” ile hipotez dörtteki “kurban ibadetinin uygulanması, gençlerde daha az iken orta yaş ve üzerindekielerde daha fazladır” yaklaşımları doğrulanmıştır.

Hipotez üçteki “ekonomik durum-kurban ibadetinin uygulanması arasında anlamlı bir ilişki” olduğuna dair yaklaşım da doğrulanmıştır. Buna göre maddi refah seviyesi yükseldikçe kurban kesme pratiğinin arttığı; maddi refah seviyesi azaldıkça kurban kesme pratiğinin azaldığı görülmüştür.

Hipotez beşte vurgulandığı üzere, özellikle de çalışan ve belli bir geliri olan kesim için Kurban Bayramı'nın üçlü bir anlamla (dini anlam: kurban kesimi; geleneksel anlam: aile ziyareti; sosyal anlam: tatil) kültürleşme yaşadığı görülmektedir. Ayrıca kimisi için Kurban Bayramı sadece dini bir gün iken kimisi için sadece tatil anlamı taşıdığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Kurban Bayramı'nın nasıl geçirildiği hususunda, ortak bir kültür üzerinden hareket edilmediği ve birbirinden farklı uygulamaların tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Bu konuda olduğu gibi diğer kültürel konularda da kültürlenme ve kültürlenmenin ana kaynağının aile olduğu bilinmektedir. Çalışma kapsamındaki ailede görüp deneyim ettikleri kurban ibadetini devam ettirme olasılıklarının, görmeyenlere göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Kurban kesme, her ne kadar dini bir tutuma dayansa da, kentteki bireylerin kendilerini milliyetçi ve gelenekselci tasvir etmelerinin bu ibadetin uygulanmasında engel teşkil etmediği, bilakis işlevsel kıldığı anlaşılmaktadır. Keza modern unsurlara sahip olanların da, dindar bireyler kadar olmasa da, kurban kesme ibadeti uyguladıkları görülmektedir. Bu durumu, ibadetlerin sadece dini bir unsura dayanmamasıyla, geleneklerle toplumu bir araya getiren ve geçmiş teşekkülleri yeniden canlandırdığı inancına olan bağlılıkla açıklamak mümkündür.

Kaynakça

- Arslan, M. ve Kavuncu, M. G. ve Gülpınar, V. (2018). *Türkiye'de Gençlerin Dini Bayram Algısı Araştırması*, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları.
- Bekki, S. (1996). Türk Mitolojisi'nde Kurban, *Akademik Araştırmalar*, Y.I, (3): 16–28.
- Çay, A. M. (2012). *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, İstanbul: İleri Yayınları.
- Çetin, Ö. (2009). Theories of Sacrifice, *Çukurova University Journal Of Faculty Of Divinity*, 9 (1): 189-221.
- Eberhard, W. (1996). Çev. Nimet Uluğtuğ. *Çin'in Şimal Komşuları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve Dindışı*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları.
- _____. (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu*. Çev. Ümit Altuğ. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erginer G. (1997). *Kurban, Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- James G. F. (1991). *Altın Dal*. Cilt I. Çev. Mehmet H. Doğan. İstanbul: Payel.
- Giddens, A. (1998). *Sociology*. Cambridge: Polity Press.

- Hubert, H. ve Mauss, M. (1964). *Sacrifice: Its Nature and Function*, Translated by W. D. Halls, University of Chicago Press, Chicago.
- Kamacı, F. Z. (2016). İslam Toplumunda Bayram Kutlamalarına Yön Veren Rivayetler: Hz. Peygamber'in Bayram Günlüğü, *Akademik Araştırmaları Dergisi*, (68): 79-108.
- Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ. B. K., Çağrı, M., Gümüş, S. Turgut, A. (2011). *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kâşgarlı M. (2014). *Dîvânu Lüğâti't-Türk Kâşgarlı Mahmud*. Haz. Ziya Akkoyunlu ve Ahmet B. Ercilasun. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi* (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanları) Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Baykara, T. (2000). Türklerde Şenlikler, Kutlamalar, Toylar ve Eğlenceler, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, C. 12, (36): 867-880.
- Yapıcı, A. (2012). Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analizi Denemesi, İlahiyat Fakültesi, (17/2): 1-34.
- <http://www.kamubulteni.com/ekonomi/2019-kucukbas-buyukbas-kurbanlik-fiyati-aciklandi-bayram-h8420.html> (Erişim tarihi: 15.07.2019).
- <https://www.vegansociety.com/> (Erişim tarihi: 05.07.2019).
- <http://sozluk.gov.tr> (Erişim tarihi: 14.04.2019).
- <http://kurban.diyamet.gov.tr/> (Erişim tarihi: 26.06.2019).